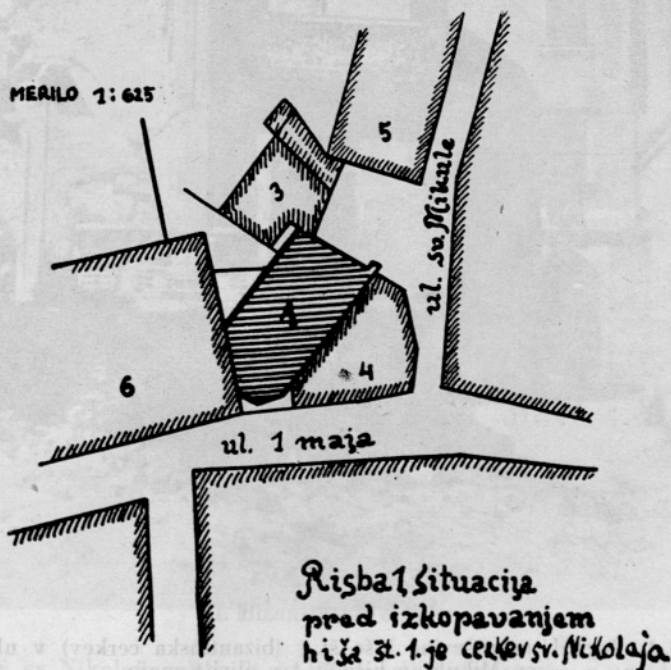

DVA SPOMENIKA ZGODNJESREDNJEVEŠKE ARHITEKTURE IZ JUŽNE ISTRE

BRANKO MARUŠIČ

Sv. Nikolaj v Puli

Med zaščitnimi izkopavanji je bila jeseni leta 1953 podrobno raziskana manjša bizantinska cerkev na področju stare Pule. Stala je nekako na pol poti med antičnim forumom in kompleksom samostanskih zgradb okoli bizantinske bazilike Marije Formoze. Ker je bila ozka ulica (risba 1) pred cerkvijo imenovana

po sv. Nikolaju (sv. Mikula), je nedvomno tudi cerkev nosila njegovo ime. Pisani viri nam ne nudijo o njej nobenih podatkov.¹ Ker je služila stavba od začetka XIX. stoletja pa skoro do konca druge svetovne vojne v profane namene — končno je bila v njej pekarna (sl. 1) — ni vzbudila pri strokovnjakih vse do let

¹ Atti e memorie (odslej AeM), v. XXIV, Poreč 1908, str. 128.

1946—47 nobene pozornosti. Bombe, ki so aprila leta 1945 padale v njeni neposredni bližini, so uničile krov in razmajale zidove. Šele tedaj je M. R. Mirabella, bivši direktor Arheološkega muzeja v Puli, izdelal približen tloris in

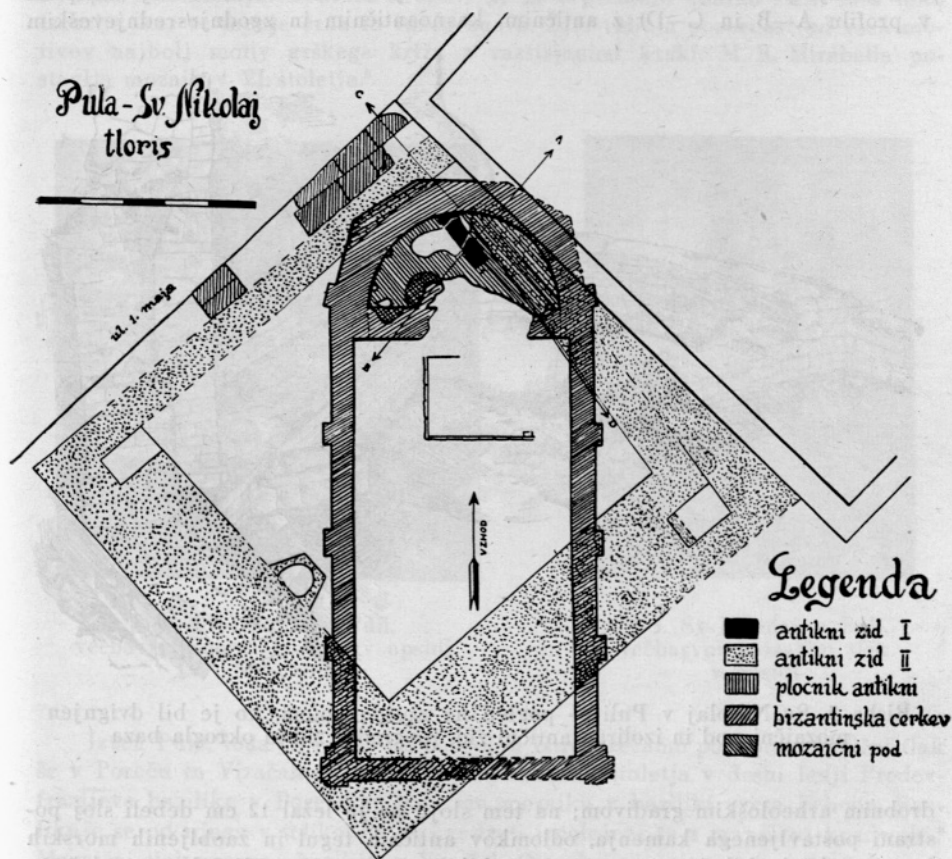

Sl. 1. Pogled na ruševine hiše št. 1 (bizantinska cerkev) v ulici sv. Mikule in hiše št. 4 v ulici 8. maja

označil stavbo za malo baziliko iz VI. stoletja, s poligonalno apsidno in slepimi arkadami na vzdolžnih zidovih.² Leta 1949 so med čiščenjem ruševin porušili del perimentalnih zidov. Ker bi dela za vzpostavitev nekdanje podobe cerkve

² AeM, v. LIII, Venezia 1949, str. 265.

zahtevala prevelike denarne žrtve, je bilo sklenjeno, da se stavba poruši v celoti. S podiranjem se je pričelo jeseni leta 1953, sama dela pri rušenju in odvozu materiala pa so bila po večkratnih prekinitvah zaključena spomladi leta 1954. Pri tem so prišli na dan razen ostankov kamnite cerkvene opreme še temeljni zidovi neke antične zgradbe skoraj kvadratnega tlorisa, drobno arheološko gradivo in številna kamnita antična spolia.

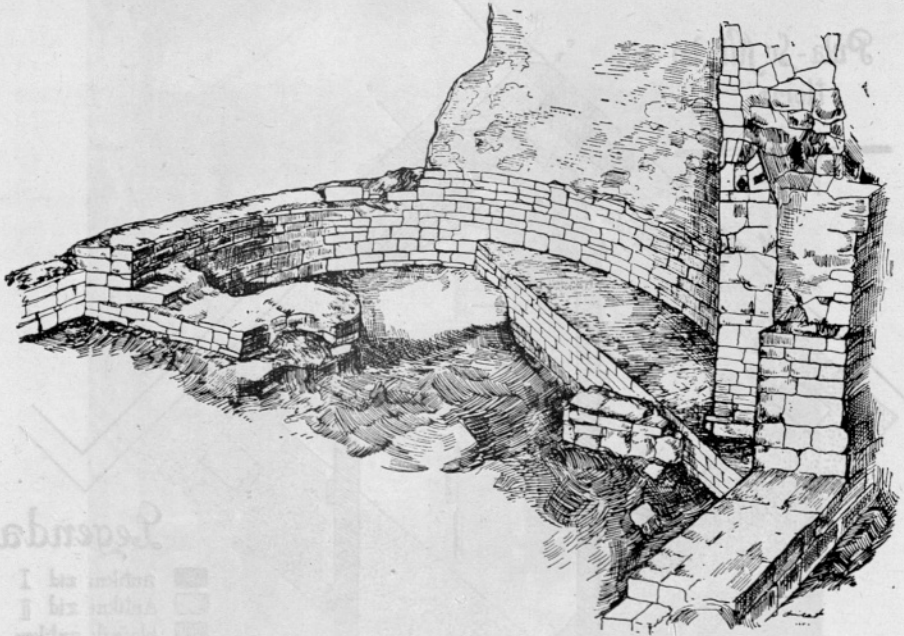

Risba 2

I. Bizantinska cerkev

Cerkev sv. Nikolaja (risba 2) je bila enoladijska stavba z apsidno, ki se je navezovala na ladjo v njeni celotni širini. Apsida je bila na zunanji strani peterokotna, na notranji sprva polkrožna, kasneje podaljšana preko polovice kroga. Prvotno je bila namreč apsida s sprednje strani zaključena s 60–70 cm širokim zidom, ki je bil organsko spojen s stranskima zidovima (risba 2, 3). Na vzhodni strani zida je bila zidana okrogla baza (risba 2, 3 profil A–B), široka v premeru 100 cm, ki je bila povezana z zidom in postavljena na 50 cm

debeli sloj zemlje (nasip II v profilu A—B) s predzgodovinskim, antičnim in kasnoantičnim drobnim arheološkim gradivom. Omenjeni sloj zemlje je ležal na nekaj cm debelem antičnem maltastem tlaku (profil A—B). Baza je bila ohranjena v prvotni višini 50 cm, zidana pa je bila v treh slojih: spodnji in zgornji sloj sta bila sestavljena od vodoravno, srednji pa od poševno zloženih klesancev. Zid pred bazo je moral biti višji, saj je bil na desni strani ohranjen za 24 cm nad gornjo površino baze. Nad bazo in zidom je bil 46 cm debeli sloj (nasip III v profilu A—B in C—D) z antičnim, kasnoantičnim in zgodnesrednjeveškim

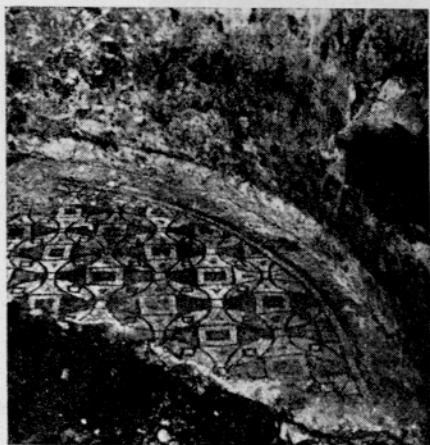

Risba 3. Sv. Nikolaj v Puli — pogled na apsidu potem, ko je bil dvignjen mozaični pod in izoliran antični zid, pregradni zid in okrogla baza

drobnim arheološkim gradivom; na tem sloju pa je ležal 12 cm debeli sloj postavljenega kamenja, odlomkov antičnih tegul in zaobljenih morskih kamnov, ki je bil čvrsto povezan z obilnim nadevom zemlje. Na tem ležišču je bil 10 cm debeli sloj dobro prečiščene malte (profila A—B in C—D) z mozaičnimi kockicami na vrhu (sl.4), ki so tvorile večbarven, z geometrijskim vzorcem okrašen mozaičen tlak apside (sl.2—4). Ob robu je krožila šest tračna raznobarna bordura. Osnovni okrasni motiv, ki se je v pisani polkrožni mozaični preprogi ponavljal in potekal brez pravega začetka in konca v vseh smereh, pa so tvorili medsebojno prepletajoči se krogi enake velikosti (v bistvu gre za Holmquistovo 10.skupino pleteninastih motivov).³ Konture motivov (krogov, kvadratov, malih rombov itd.) so izvedene v črni barvi. Mozaične kockice so iz apnenca, marmorja in antične opeke.

³ W. Holmquist, *Kunstprobleme der Merowingerzeit*, Stockholm 1939, str. 45, 46.

Podobne mozaične preproge so bile v Puli najdene še na dveh mestih: v starokrščanski pokopališčni baziliki svete Felicite na Velikem polju in v stolni baziliki v starem delu mesta. Mozaik iz V. stoletja pri sv. Felicitasu (sl. 5) je mnogo preprostejši: izpolnjen je s krogi, ki se prepletajo tako, da tvorijo glavni okras štirilistaste rozete in kvadrati z navznoter upognjenimi stranicami.⁴ Vzorec na mozaični preprogi v diakonikonu stolne bazilike je v glavnem isti kot pri sv. Nikolaju. Konture krogov, ki so v premeru znatno širši, niso tako izrazite, ker se menja črna in rdeča barva. Zato vzbuja pozornost od vseh motivov najbolj motiv grškega križa z razširjenimi kraki. M. R. Mirabella postavlja mozaik v VI. stoletje.⁵

Sl. 2. Sv. Nikolaj v Puli, večbarvni mozaični tlak v apsidi

Sl. 3. Sv. Nikolaj v Puli, večbarvni mozaični tlak v apsidi

Izven Pule, toda še vedno na področju Istre, srečamo podobni mozaični tlak še v Poreču in Vizačah (Nezakciju). Mozaik iz V. stoletja v desni ladji Predevfrazijeve bazilike v Poreču je podoben mozaiku v baziliki svete Felicite. Razlikuje se od njega v toliko, da so kvadrati izpolnjeni še z manjšimi kvadratkami.⁶ Mozaični tlak severne bazilike v Vizačah (Nezakciju) je najpreprostejši in verjetno najstarejši. Postavljam ga v začetek V. stoletja. Krogi, ki se dotikajo drug

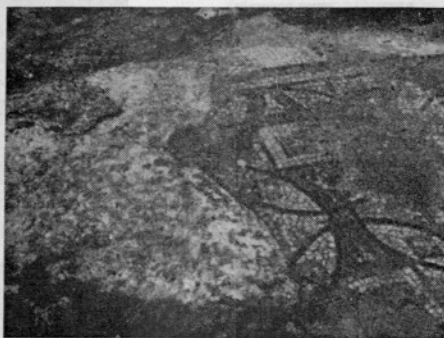
⁴ A. Gnirs, Frühe christliche Kultanlagen in südlichen Istrien, Jahrbuch des kunsth. Inst., H. I—IV, Wien 1911, str. 20, sl. 22, str. 29; enaki vzorci se pojavljajo tudi v dveh starokrščanskih cerkvah v Gradežu (W. Gerber, Altchristliche Kultbauten Istriens und Dalmatiens, Dresden 1912, str. 33, sl. 32 na str. 30 in str. 33, sl. 36 na str. 34) in v kamnitih pregradnih rešetkah iz 5. stoletja v Solinu (W. Gerber, Die Bauten im nordwestlichen Teile der Neustadt von Salona, Forschungen in Salona, Bd. I, Wien 1917, str. 108, sl. 108 na str. 109).

⁵ M. R. Mirabella, Il duomo di Pola, Pula 1943, glej tloris na str. 18, 19 in tekst na str. 26, 27.

⁶ B. Molajoli, La basilica Eufrasiana di Parenzo, Padova 1943, str. 20, sl. 20; enaki mozaični vzorec (začetek V. stoletja) se pojavlja tudi v diakonikonu bazilike urbane v Solinu (W. Gerber, n. d. — Die Bauten, sl. 79, na str. 51).

drugega, so razmeščeni v vzporednih vodoravnih ali pokončnih vrstah brez kakršnega koli prepletanja.⁷

Vzorec v Vizačah (Nezakciju) bi postavil na začetek razvojne linije med geometrijskimi mozaičnimi vzorci, ki jim je osnovni okrasni motiv krog. Na konec omenjene razvojne linije pa postavljam relativno komplicirani, po motivih bogati in barvno učinkoviti vzorec pri sv. Nikolaju ali stolni baziliki, ki ga, enako kakor M. R. Mirabella, datiram v VI. stoletje. Nekateri momenti pa celo dopuščajo, da stavim mozaični tlak pri sv. Nikolaju (a z njim tudi v stolni baziliki še bolj določno v drugo polovico VI. stoletja, v razdobje po živahni stavbarski umetnosti, ko je gradil ravenski nadškof Maksimiljan (546—556) v

Sl. 4. Sv. Nikolaj v Puli,
mozaično ležišče in večbarvni tlak
v apsi

Puli mogočno baziliko Marije Formoze.⁸ Mozaični tlak je namreč pokrival tudi tisti del apside, kjer je že bila okrogla zidana baza in 60—70 cm široki zid. Ta dva torej nista več služila prvotnemu namenu, ko so postavili mozaični tlak. Ker pa ni v tehniki zidanja okrogle baze in mozaičnega ležišča nikake razlike, tudi časovni presledek ne more biti prevelik. Ker je 60—70 cm široki zid organsko spojen s stranskima zidovima, medtem ko cerkev ustreza, kakor bomo še videli, po tlorisu in po okenskih pregradah baziliki Marije Formoze, postavljam prvo gradbeno periodo, ki ji pripadajo perimetralni zidovi, okrogla baza in že omenjeni zid, v čas okoli leta 550. Do polaganja mozaičnega tlaka je moglo priti nekaj desetletij kasneje, vsekakor pa pred letom 600.⁹

Če sodijo vzorci v Vizačah (Nezakciju) pri sv. Felicitasu in Predevfrazijevi baziliki še v vrsto geometrijskih vzorcev, ki po mnenju nekaterih avtorjev v razdobju od IV. pa do konca VI. stoletja skoraj mehanično ponavljajo vzorce iz antičnih dvorcev I., II. in III. stoletja,¹⁰ mislim, da moramo iskati vplive in predloge za mozaični tlak pri sv. Nikolaju in v stolni baziliki v umetnosti

⁷ A. Puschi, *Nesazio-scavi degli anni 1906, 1907 e 1908*, AeM, v. XXXI, Poreč 1914, str. 11, brez slike.

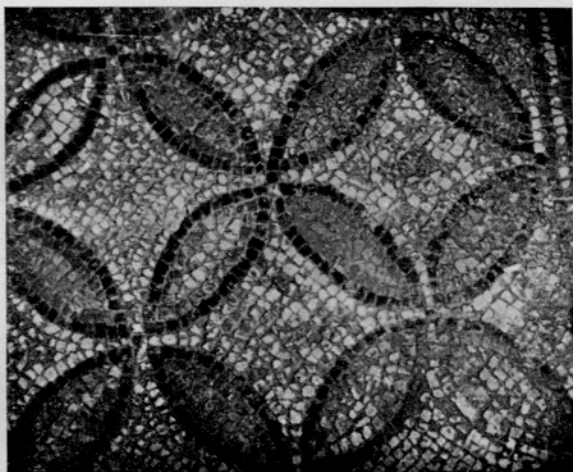
⁸ E. Polatschegg, *Pola Pauly-Wissova REL*, Band 21, 1, 1951, str. 1244, 1245; pisec navaja tudi vso dosedanje literaturo.

⁹ P. Toesca, *Storia del arte italiana, Il medio evo*, T. I. Torino 1927, str. 310.

¹⁰ B. Molajoli, n. d., str. 19, 21.

bližnjega vzhoda, ki je obogatila stare vzorce z novimi motivi.¹¹ Vzorec na mozaičnem tlaku v apsidi sv. Nikolaja in v diakonikonu stolne bazilike je mnogo bližji po motivih, času in duhu pregradi iz Tocane-Saint-Apre in otročjemu sarkofagu iz Ravene, za katere je dokazano, da so po okrasu podobni bronastim vratom v Betlehemu,¹² kot pa geometrijskim vzorcem v antičnih dvorcih.¹³

Prvotni namen 60–70 cm širokega zida iz prve gradbene periode je negotov, ker ni bil najden v celotni širini. Pri gradnji peči za pekarno so okoli

Sl. 5. Bazilika sv. Felicitasa,
del mozaičnega tlaka iz polovice 5. stoletja

leta 1860 uničili del mozaičnega tlaka in srednji del zida. Na tem sektorju sem našel skoraj v globini talne vode novčič iz leta 1860, zabite kole in odlomke recentnega porcelana. Najbolj se mi zdi verjetna podmena, da je bil omenjeni zid pregradni zid, ki je delil cerkveno notranjost v dva dela: v prostor za vernike in v prezbitarij. Večja količina marmornih plošč v nasipu III daje slutiti, da so bili zid in morda tudi prvotni tlak apside obloženi s takimi ploščami. Nivo prvotnega tlaka je bil v višini okrogle baze. Do te višine je ostal ohranjen namreč tudi jugozahodni dvojni zid neke antične stavbe z zelo širokimi zidovi (risba 3), kar potrjuje izrečeno domnevo o prvotni višini apsidnega tlaka. Ko je bil nivo le-tega dvignjen, je bil lahko del starega pregradnega

¹¹ O orientalnih vplivih v mozaičnih vzorcih iz V., VI. stoletja v jadranskem območju glej v P. Toesca, n. d., str. 109, 110; o razpadanju antične umetnosti od IV. stoletja dalje in o njenem pretvarjanju v krščansko-orientalno umetnost glej pri W. Holmquistu, n. d.

¹² W. Holmquist, n. d., tab. XLVI, 1, 2, besedilo je na str. 12.

¹³ A. C. Orlandos misli drugače. On postavlja mozaično preprogo v Locridi (severna Grčija), ki je po vzorcu podobna mozaičnemu tlaku v sv. Nikolaju in stolni baziliki, na konec IV. ali pa na začetek V. stoletja in vidi v vzorcu antične vplive (A. C. Orlandos, Une basilique paléochrétienne en Locride, Bizantion V, 1929-50, Paris, str. 225, sl. 13 na str. 226).

zida uporabljen za stylobat nove pregrade iz kamnitih pregradnih stebrov in plošč. Od te je najden odlomek stebra pravokotnega preseka z dvožlebnim okvirom na sprednji in zadnji strani, s spojnim kanalom na stranski strani in prehodom v okrogli steber (inv. št. S 379, tab. I, 6) ter del plošče s stopničasto profilacijo na zgornji strani in z nizkoreliefnim križem razširjenih krakov na osnovni površini (inv. št. S 504, tab. I, 7). Oba odlomka sta iz apnenca. Velikost prvega je $40 \times 20 \times 19$ cm, a drugega $25 \times 23 \times 10$ cm. Podoben pregradni steber iz neznanе cerkve v Puli ali v bližnji okolici je v lapidarju Arheološkega muzeja Istre (inv. št. S 389, fotoneg. 1315). Tudi stebri prezbiterialne pregrade v Evfra-

Sl. 6. Pogled na desni zid cerkve in na del apside, ko je bila porušena hiša št. 4 v ulici 1. maja

zijeve baziliki v Poreču, ki so iz sredine VI. stoletja,¹⁴ dalje iz Solina¹⁵ in Makedonije,¹⁶ sodijo v isto vrsto pregradnih stebrov. Sekundarni nivo apside je bil v ravenskih bazilikah iz VI. stoletja verjetno znatno dvignjen nad nivojem ladje.¹⁷

Cerkev sv. Nikolaja je bila usmerjena natanko v smeri vzhod—zahod, z apsidno na vzhodni strani objekta. Levi in desni zid sta bila ojačena z 20 cm širokimi lezenami (sl. 6—9, risba 2), še bolj po so ojačeni zidovi na spoju sprednjega in stranskih zidov (sl. 1, risba 2). Lezene se na vrhu niso spajale,

¹⁴ B. Molajoli, n. d., str. 29.

¹⁵ W. Gerber, n. d. (Die Bauten), glej rekonstrukcijo prezbiterialne pregrade v baziliki z ladjami v obliki križa na str. 34, sl. 44; besedilo je na str. 33, 34.

¹⁶ Fr. Mesesnel, Starokrščanska bazilika v Suvodolu, ČZN XXXI, Maribor 1937, str. 41, 42.

¹⁷ O. Wulff, Altchristliche und byzantinische Kunst, T. II, Berlin 1916, str. 398.

nego so potekale vertikalno vse do vrha zida, podobno kot na stranskih zidovih cerkve Velike Gospe (sedanja pravoslavna cerkev sv. Nikolaja) v ul. M. Gubca v Puli in verjetno tudi bazilike Marije Formoze v Puli. Ker so temeljni zidovi cerkve široki 70 cm, to je za 20 cm širši kot v vodnem delu so 20 cm široke lezene zidane neposredno na temeljne zidove. Iz tega sledi, da je bil namen lezen dekorativen; oživiljale so enolični videz zidov. Med lezenami so bila v neznani višini široka, polkrožna okna s tranzenami. Najdeni odlomki (inv. št. S 615 a—d, tab. I, 8) so podobni okenskim tranzenam v grobni kapeli pri baziliki Marije Formoze. Temeljni zidovi so bili grajeni deloma z antičnimi

Sl. 7. Pogled na desni zid cerkve po porušenju hiše št. 4
v ulici 1. maja

spoliami, deloma pa je za temelje uporabljen široki zid že omenjene antične stavbe (risba 2). Ker ni bila 100 cm debela površina med antičnim maltastim tlakom in prvotnim nivojem apside izpolnjena z antično ruševino, temveč s slojem zemlje (nasip II v profilu A—B) kaže, da so graditelji cerkve uporabili kamenje antične stavbe za zidanje cerkve, kolikor pa so dvignili tlak nad antični nivo, so navozili zemljo, v kateri je najdena tudi predzgodovinska keramika, iz terena nad Dekumansko ulico (danes Ul. 1. maja), ki je omejevala z južne strani predzgodovinsko, gradiško Pulo.

Pred prezbiterijalno pregrado je bila večja zidana grobnica. Kamenje je bilo zloženo tako, da je bila notranja stran grobnice gladka, zunanja pa nepravilna. Notranja stena je bila tudi ometana z malto. Najdeni sta dve nagrobni plošči, od katerih je večja datirana z letom 1789.

Po svojem tlorisu sodi cerkev sv. Nikolaja v vrsto cerkvenih stavb z apsidno, ki je na zunanji strani poligonalna, na notranji pa polkrožna. Med njimi je najpomembnejša bazilika Marije Formoze v Puli, ki je bila zgrajena okoli

leta 550. Poleg nje so znane še cerkve Velike Gospe v Puli,¹⁸ sv. Mihovila v Puli,^{18a} sv. Mavra pri Galežanu,¹⁹ sv. Petra na Brionih,²⁰ sv. Elizeja pri Fažani,²¹ sv. Lovra na Cresu²² in Evfrazijeva bazilika v Poreču, ki pa se v tlorisu apside nekoliko razlikuje od navedenih objektov.²³ Na vseh teh spomenikih cerkvene arhitekture iz VI. stoletja je očiten vpliv ravenskih bazilik.²⁴ To je tudi popolnoma razumljivo. Ravenna je bila središče ravenskega eksarhata, v kateri je bila vključena Istra.²⁵ Ravenska nadškofija je imela v Istri obširna zemljišča,²⁶ nadškof Maksimian pa je bil po poreklu iz Istre.

Najdeno kamnito cerkveno pohištvo in tloris cerkve potrjujejo že navedeno trditev, da sodi prva gradbena perioda, v kateri je sezidana sama cerkev

Sl. 8—9. Pogled na južni zid cerkve

sv. Nikolaja, v čas okoli leta 550, in da je druga gradbena perioda, v kateri je apside dvignjena za 68 cm in okrašena z mozaičnim tlakom ter oddeljena od prostora za vernike z novo kamnito pregrado, mlajša za nekaj desetletij.

¹⁸ AeM, v. LIII, Venezia 1949, str. 262.

^{18a} W. Gerber, n. d. (Altschristliche Kultbauten), str. 61; C. de Franceschi, San Michele in Monte, AeM, v. XLIV, str. 53 sl.

¹⁹ Mitt. Z. K. III. F. XIII. Bd., Wien 1914, str. 188—189.

²⁰ A. Gnirs, n. d., str. 38 sl.

²¹ A. Gnirs, Zur Topographie des Ager Polensis: Florianum bei Pola, Jahrbuch für Alterthumskunde, Bd. II, Wien 1908, str. 122, stavlja objekt pravilno h koncu antike; M. R. Mirabella ga datira v IX. stoletje (AeM, v. L, Pula 1938, str. 241).

²² Pagine istriane, v. XI., Koper 1915, str. 104 sl.

²³ B. Molajoli, n. d., str. 28.

²⁴ O. Wulff, n. d., str 398, 399.

²⁵ Glej članek R. Udine, Il placito del Risano, Arch. Triestino, III. S., v. XLVII, Trst 1932, str. 15—22.

²⁶ O posestvih ravenske nadškofije v Puli v članku A. Torrea, Le pergamene istriane dell'archivio arciv. die Ravenna, AeM, v. XLI, Pula 1929, str. 103 sl.

II. Antična stavba II in antični zid I

Izkopana sta bila tudi dva časovno različna antična objekta. Mlajšega predstavlja stavba skoraj kvadratnega tlorisa (risba 2) z dvema 260 cm in enim 80 cm debelim zidom. Četrti zid je dvojni, njegova širina pa je neznan, ker se nadaljuje pod hišo št. 6 v ulici 1. maja. Tanjši zid gre vzporedno z nekdanjo Dekumansko ulico, kar dokazuje antični pločnik, ki se pojavlja 42 cm pod sedanjim nivojem ceste v dolžini 600 cm ob sami zunanji strani zida (profil

Sl. 10. Sv. Nikolaj v Puli, antični vodnjak

C—D). Plošče pločnika so debele 26 cm, ležijo pa na 8 cm debelem sloju malte. Vhod v stavbo je bil verjetno nekje v sredini 80 cm debelega zida. Na vsakem spoju z zidovoma, ki se pravokotno odvajata od tanjšega zida, je bil majhen prostor pravokotne oblike (risba 2), z maltastim tlakom. Na notranjo stran severozahodnega zida je prislonjen vodnjak ovalne oblike (slika 10, risba 2), v južnem oglu pa je v samem zidu pravokotna odprtina s tremi vertikalnimi in eno poševno steno. Od ohranjene višine jugozahodnega zida do nivoja talne vode je proti hiši št. 6 100 cm, proti zunanji strani samega zida pa 78 cm; steni se nadaljujeta pod nivojem talne vode. Stena proti notranji strani zida je globoka 78 cm, pod to globino pa je sloj zemlje. Ker je notranja stran zida ugotovljena do globine 85 cm, se je morala odprtina širiti poševno proti notranji strani. Na zunanjo stran jugozahodnega zida je bila vzporedno z odprtino prislonjena na zid cisterna, ki pa ni bila odkopana zaradi talne vode. Zidovi opisanega objekta so bili v temeljih razširjeni za 13 cm.

Zanimiv je profil C—D ob notranji strani jugovzhodnega zida, ki je ohranjen vse do višine 70 cm pod mozaičnim tlakom v apsidi bizantinske cerkve. Po 16 ali 34 cm se zid zožuje za 6 cm, nato pa se zopet nadaljuje vertikalno

vse do 6 cm debelega maltastega tlaka, ki je 100 cm pod ohranjeno zgornjo mejo zida. Ako gledamo v smeri C—D, je razvidno, da se je v že omenjeni pravokotni prostor ob spoju zidov vgnездil apsidni zid bizantinske cerkve (sl. 11), nato pa je vse do 92 cm od notranje strani apsidnega zida pod antičnim zidom in maltastim tlakom nasip I, po 92 cm pa se antični zid nadaljuje tudi pod maltastim tlakom, samo da ni pravilno zidan v vzporednih vodoravnih slojih, temveč od nepravilno lomljenega in grobo obdelanega kamenja. Ta temeljni zid moremo slediti vse do 60 cm pod gornjo površino antičnega mal-

Sl. 11. Sv. Nikolaj v Puli — odnos med apsidalnim zidom in jugovzhodnim zidom antičnega objekta II

tastega tlaka, nadaljnje globine pa ni mogoče ugotoviti zaradi talne vode, ki se pojavlja že po 20 cm. Del temeljnega zida je pokrit s 30 cm debelim slojem apna. Pravokotno nanj je naslonjen 18 cm debeli zidič, ki z njim ni organsko povezan.

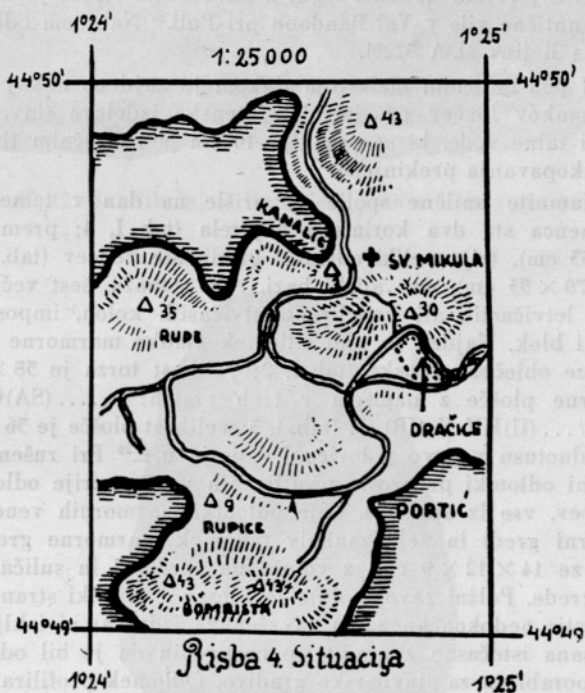
Antični zid I (profil C—D) se javlja nekoliko cm pod antičnim maltastim tlakom. Širok je 42 cm, ohranjen pa v dolžini 150 cm. Teče vzporedno z notranjo stranjo jugovzhodnega zida antičnega objekta II, od katerega je oddaljen za 20 cm.

O antičnem zidiču I moremo zaključiti samo to, da je starejši od antičnega objekta II, ki je bil okoli 30 m južno od Forumu.²⁷ Masivnost zidov, skoraj kvadratna oblika in položaj (tu so tekli spodnji obrambni zidovi predzgodovinske Pule) kažejo na prvotno obrambni značaj objekta (stolp?), ki pa je bil verjetno sekundarno, po državljanskih vojnah, izkoriščen v kak drug javen namen, ki je bil v zvezi z bližnjim Forumom.

²⁷ E. Polatschegg, n. d., glej tloris antične Pule.

III. Najdbe

V apsidi bizantinske cerkve so v 46 cm debelem nasipu III najdeni med drugim drobnim arheološkim gradivom številni odlomki zgodnjerednjeveške keramike (inv. št. S 2735 — S 2747; S 2749 — S 2764), za katero je z mozaičnim tlakom dan s koncem VI. stoletja terminus post quem. Najštevilnejše so zastopane skledice, ki so po obliki podobne prisekanemu lijaku. Najširša periferija je v višini samih ust ali pa tik pod njimi. Usta so preprosto zaobljena (tab. II, 1—4),

Risba 4. Situacija

vodoravno zaključena (tab. II, 5a, 5b) ali pa vertikalno odrezana proti notranji strani (tab. II, 7). Odlomek inv. št. S 2745 predstavlja zanimiv tip nizke skledice z zelo široko odprtino in z dvojnimi usti; v tako nastali žleb je bil položen pokrov skledice (tab. II, 6). Večina skledic je brez vsakega okrasa. Vzporedne vodoravne črte, ki so vidne na zunanji površini, so nastale pri izglajevanju površine s ščetkico. Izjemo tvorijo skledica inv. št. S 2733 (tab. II, 7), ki je okrašena na ustih in pod usti z enočrtno in veččrtno valovnico. Najdena sta tudi dva navzven zavihana vratova z usti manjših trebušastih loncev (tab. III, 1, 2). Usta so preprosto zaključena (tab. III, 2) ali pa odebeljena na notranji in zunanji strani ter stožčasto odrezana (tab. III, 1). Številni so tudi odlomki sten, ki so v glavnem okrašeni. Kot okras služi enočrtna (tab. II, 8—12, 15; tab. III, 6) in veččrtna (tab. II, 13, 14; tab. III, 7) valovnica, metlični okras (tab. III, 3—5) in plastično rebro z verižnim okrasom (tab. III, 6). V enem primeru se pojavlja valovnica na zunanji in notranji površini stene (inv. št. S 2747, tab. II, 15). Na vseh odlomkih so na zunanjih straneh sten že omenjene vzporedne vodoravne črte.

V nasipu II je poleg številnih odlomkov antičnih tegul, grobe antične keramike, številnih pokrovov amfor in delov samih amfor, dveh odlomkov glinenih lampic (tab. III, 9, 10), dveh odlomkov okrašenih sigilatnih skledic (tab. III, 8), več odlomkov sigilatnih neokrašenih skledic in nekaj stekla najdenih tudi mnogo odlomkov mlajše gradinske keramike (inv. št. P 3848—P 3889; P 5515—P 5548; P 5637—P 5675). Na tabli IV so prikazani fragmenti, ki so okrašeni. Na enem odlomku tegule (inv. št. A 3778) je žig v obliki dveh vtisnjenih koncentričnih krogov, na drugem (inv. št. A 3718) ostanek žiga (AULI FAES) ONI A(ULI)F(ILII); velika količina tegul z navedenim žigom je bila najdena v vseh prostorih antične vile v Val Bandonu pri Puli.²⁸ Na enem odlomku amfore je vrezana črka R (inv. št. A 3720).

V nasipu I pod antičnim maltastim tlakom je najdeno nekaj amfornih pokrovov in odlomkov loncev provincialno-latenske izdelave (inv. št. A 3753 do A 3764). Zaradi talne vode, ki se pojavlja 10 cm pod antičnim tlakom, so bila tu nadaljnja izkopavanja prekinjena.

Številne kamnite antične spolie so prišle na dan v temeljnih zidovih cerkve. Iz apnenca sta dva korintska kapitela (tab. I, 4; premer osnove je 35 cm, višina 53 cm), trije veliki odlomki gradbenih vencev (tab. I, 1; velikost venca je 67 × 70 × 53 cm), dve atiški bazi, ena polbaza, šest večjih odlomkov kaneliranih in letvičastih ali kanelirano-letvičastih kolon, impost pilastra in večji profilirani blok. Najden je tudi odlomek gladke marmorne kolone, torzo marmorne statue oblečene ženske (tab. I, 2; velikost torza je 58 × 28 × 22 cm) in del marmorne plošče z napisom v treh vrstah: /.....(SA)CRUM.../... (PA)TRONI.../... (II)III V (IR)... (tab. I, 3; velikost plošče je 36 × 30 × 7 cm). Napis sodi po ductusu v prvo polovico I. stoletja n. e.²⁹ Pri rušenju cerkvenih zidov so najdeni odlomki preprosto profiliranih vencev, trije odlomki manjših gradbenih vencev, vse iz apnenca, trije odlomki marmornih vencev, dve profilirani marmorni gredi in zelo zanimiv odlomek marmorne grede (tab. I, 5; velikost grede je 14 × 12 × 9 cm) z voluto na sprednji in suličastimi listi na zgornji strani grede. Polžni zavoj volute je klesan v tehniki stranskega zarezja. Odlomek dela vtis nedokončanega in zavrženega izdelka; ni izključeno, da je bila greda klesana istočasno z graditvijo cerkve in da je bil odlomek zaradi neke napake uporabljen za stavbarsko gradivo. Odlomek profilirane marmorne grede je najden tudi v mozaičnem ležišču.

Sv. Nikolaj v Banjolah pri Puli

I Zgodnjesrednjeveška cerkev

Pod zunanjim pobočjem hribčka, na katerem je zgrajen del sedanje naselbine Banjole, so na dnu majhnega zaliva, na zemljišču, ki ga domačini imenujejo Kazalič v Kanaliču (risba 4), nad 1 m visoki ostanki zidov cerkvice sv. Nikolaja (sv. Mikula). Tu je našel pred prvo svetovno vojno B. Schiavuzzi, ki je zbral tudi nekaj podatkov iz zgodovine cerkvice, ostanke dvobarvnih (modra in rdeča barva) zidnih fresk. Zbrani podatki so naslednji: leta 1558 je bilo izročeno zemljišče »terre di S. Nicolo«, ki je pripadalo cerkvi, nekemu Franju Grbinu

²⁸ Jahresh, d. OAI, Bd. XIV, Wien 1911, str. 181.

²⁹ Glej soroden ductus v napisu št. 39 v Inscriptiones Italiae, v. X, f. 1.

Sl. 12. Sv. Nikolaj v Banjolah, antični friz z gredo

Sl. 13. Sv. Nikolaj v Banjolah,
storžasti akroterij

(Francesco Gobbo) pod pogojem, da popravi cerkev. V listinah iz leta 1569 in 1621 se omenja, da je pulski škof imel »Cortina circa Ecclesiam S. Nicolò«, t. j. posestvo, ki je bilo okoli cerkve sv. Nikolaja.³⁰ Pulski škofje so imeli zemljišče v Banjolah že v XII. stoletju.³¹

Med leti 1925 in 1930 so lastnik zemljišča, kopači zlata in delavci, ki so gradili cerkveni zvonik, izkopali s temelji vred zidove neke stavbe, ki je bila južno od cerkve. Njeni zidovi so potekali vzporedno z zidovi cerkve. Poleg

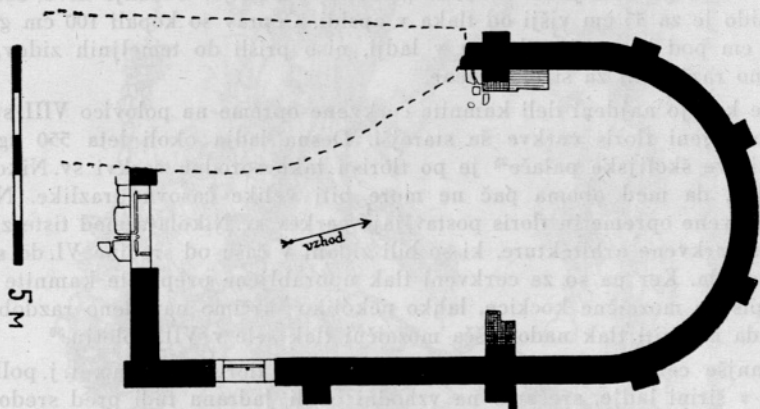
Risba 5. Sv. Nikolaj v Banjolah, predlombardski kubni kapitel

tega so tudi delno porušili cerkvene zidove, dvignili v cerkvi del kamnitega tlaka in opustošili zidano grobnico, ki je bila pred samim glavnim vhodov v cerkev in drugo, ki je bila v notranjosti cerkve med glavnim in stranskim vhodom. Ob tej priliki so prišle na dan naslednje antične spolie: torzo oblečene moške statue iz apnenca (velikost torza je $47 \times 35 \times 22$ cm), rustično izklesana moška glava iz konglomeratnega kamna (velikost glave je $22 \times 16 \times 14$ cm) in del apnenčaste grede s frizom (sl. 12; velikost grede je 54×30 cm). Najdeni so tudi naslednji ostanki kamnite (iz apnenca) cerkvene opreme: odlomka dveh kolon okroglega preseka (premer prve je 12 cm, druge 20 cm, ohranjena višina prve 28 cm, druge 64 cm), storžasti akroterij s kvadratno bazo (sl. 13, višina akroterija je 46 cm) in dva popolnoma enaka kapitela (inv. št. S 3001, 3002, risba 5) Osnova kapitela je krožna, zgornja površina pa je kvadratna z na-

³⁰ AeM, v. XXIV, Poreč 1908, str. 158.

³¹ A. Gnirs, Fragmente eines Poleser-Kalendarium defunctorum aus der Mittelalter, Drittes Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule in Pola, Pula 1910.

vznoter ukrivljenimi stranicami. Spodnja polovica kapitela je podobna valju, ki je na površini izpolnjen z osmimi slepimi dvotračnimi arkadicami, ki so klesane v tehniki stranskega zarez. Prostor med arkadicami je izpolnjen z zatrepastim vložkom. Prehod v zgornjo polovico kapitela, ki je podoben kvadru, tvorijo štirje mesnati in gladki srednji ter štirje lopatasti, mesnati in gladki vogalni listi, ki so vsi skoraj vodoravno izproženi navzven. Vrh srednjega lista in sredina zgornje površine sta spojena z 9 cm širokim polvaljem, v katerega so v tehniki stranskega zarez vrezani vertikalni žlebovi. Vsaka pokončna stranica kvadra je izpolnjena še z dvema volutama. Dvotračni peclji leže skoraj popolnoma vodoravno. Abakova plošča je komaj naznačena. Premer osnove je 15 cm, višina 30 cm, velikost zgornje površine pa 30×30 cm.

Risba 6. Sv. Nikolaj v Banjolah, tloris

Opisana kapitela sta nadvse zanimiva, saj med številnimi zgodnesrednjeveškimi kapiteli iz Istre ne poznam nobenega podobnega primerka. Še najbolj jima je soroden kapitel z inv. št. S 349 (najdišče kapitela je neznan), ki je v lapidarju Arheološkega muzeja Istre in vsaj deloma tako imenovani predlombardski kubni kapiteli iz Pule³² in okolice Vodnjana (inv. št. S 286), ki pa so mnogo manjši. V bistvu sodita tudi kapitela iz Banjol v vrsto predlombardskih kubnih kapitelov, in sicer na kraj C. Cecchelijske razvojne linije.³³ C. Ceccheli postavlja kapitela te vrste v razdobje od konca VII. stoletja do sredine VIII. stoletja.³⁴ Tehnika stranskega zarez, tipična za zrelo pleteninasto dekoracijo, ki pa se pojavlja že pred IX. in ohranja tudi po X. stoletju, dopušča datiranje kapitelov iz Banjol v čas okoli leta 750.

Ker je bil s kapiteloma dan terminus post quem cerkev ni bila zgrajena, so pričeli manjše izkopavanje, ki naj bi dalo točen tloris in s katerim bi se morda našel še kak del kamnite cerkvene opreme.

Izkopavanje je pokazalo, da je cerkev sv. Nikolaja v Banjolah manjša enoladijska stavba s polkrožno absido, ki se navezuje na ladjo v njeni celotni

³² R. Cattaneo, *L'architettura in Italia*, Venezia 1889, str. 98, sl. 41.

³³ C. Ceccheli, *I monumenti del Friuli dal sec. IV all XI*, Milano-Roma 1940, str. 74.

³⁴ Istotam.

širini (risba 6, 7). Stranska zidova in apsida so na zunanji strani ojačeni z lezenami (risba 8). Po ena lezena je bila na prehodu iz ladje v apsido tudi na notranji strani vzdolžnih zidov. Nosili sta triumfalni lok, nad katerim je bil grajen zid v obliki zatrepa; le-ta je s sprednjim fasadnim zidom nosil dvokapno odprto ostrešje z odprtim pogledom na ogredje. Obe notranji lezeni sta bili sekundarno ojačeni, severna celo dvakratno (risba 9). Mislim, da gre že za navedeno popravljanje iz XVI. stoletja. Apsida je bila verjetno obokana s polkupolo. V cerkev sta vodila dva vhoda: glavni skoraj na sredini pročelja in stranski na zahodni polovici južnega zida. Za vratna praga (risba 10, 11) sta bili uporabljeni antični spoliji. Pred glavnim vhodom je bil kamnit tlak. Nivo apside je bil dvignjen za 25 cm nad nivojem ladje. Perimentalni zidovi so bili zaradi vlažnega zemljišča vkopani globoko v zemljo. Sedanji nivo zemljišča za apsido je za 35 cm višji od tlaka v apsidi. Čeprav so kopali 100 cm globoko ali 38 cm pod kamnitim tlakom v ladji, niso prišli do temeljnih zidov, ki so verjetno razširjeni za širino lezene.

Če kažejo najdeni deli kamnite cerkvene opreme na polovico VIII. stoletja, je ugotovljeni tloris cerkve še starejši. Desna ladja okoli leta 550 zgrajene Evfrazijeve škofijske palače³⁵ je po tlorisu tako sorodna cerkvi sv. Nikolaja v Banjolah, da med obema pač ne more biti velike časovne razlike. Najdeni deli cerkvene opreme in tloris postavljajo cerkev sv. Nikolaja med tiste zgodnje objekte cerkvene arhitekture, ki so bili zidani v času od sredine VI. do sredine VIII. stoletja. Ker pa so za cerkveni tlak uporabljene preproste kamnite plošče in ne pisane mozaične kockice, lahko nekoliko skrbimo navedeno razdobje, saj vemo, da kamniti tlak nadomešča mozaični tlak šele v VII. stoletju.³⁶

Manjše cerkvice, ki imajo v osnovi enako tlorisno shemo, t. j. polkrožno apsido v širini ladje, srečamo na vzhodni obali Jadrana tudi pred sredo VI. in po sredi VIII. stoletja. Tu mislimo na grobne kapele IV in XI v sklopu starokrščanskega pokopališča Manastirine v Solinu³⁷ in grobne kapele I—V v starokrščanskem pokopališču Čimare v Poreču,³⁸ preko katerih vodi razvojna črta k antičnemu poganskemu stavbarstvu³⁹ ter na cerkev hrvatskega kralja Mutimira (892—910?) pri sv. Luki na Uzdolju pri Kninu.⁴⁰ Če pa je osnovna tlorisna shema vedno ista, so v podrobnostih neke razlike. Starokrščanske grobne kapele so, za razliko od objektov iz razdobja od srede VI. do srede VIII. stoletja v Poreču in Banjolah, brez lezen, medtem ko je na Uzdolju v Mutmirovi cerkvi zaradi polcilindričnega svoda razčlenjena tako zunanja kot notranja površina podolžnih zidov s pravimi pilastri.

Toda če je obravnavana tlorisna zasnova po dosedanjih ugotovitvah najbolj razširjena na vzhodni obali Jadrana, je vsekakor zelo pomembno dejstvo, da ima 24. januarja leta 850 posvečena Marijina cerkev v Pribinovem gradu precej verjetno isto tlorisno shemo. Mislim da prav sv. Nikolaj v Banjolah potrjuje

³⁵ Glej tloris v B. Molajoli, n. d. in besedilo na str. 29.

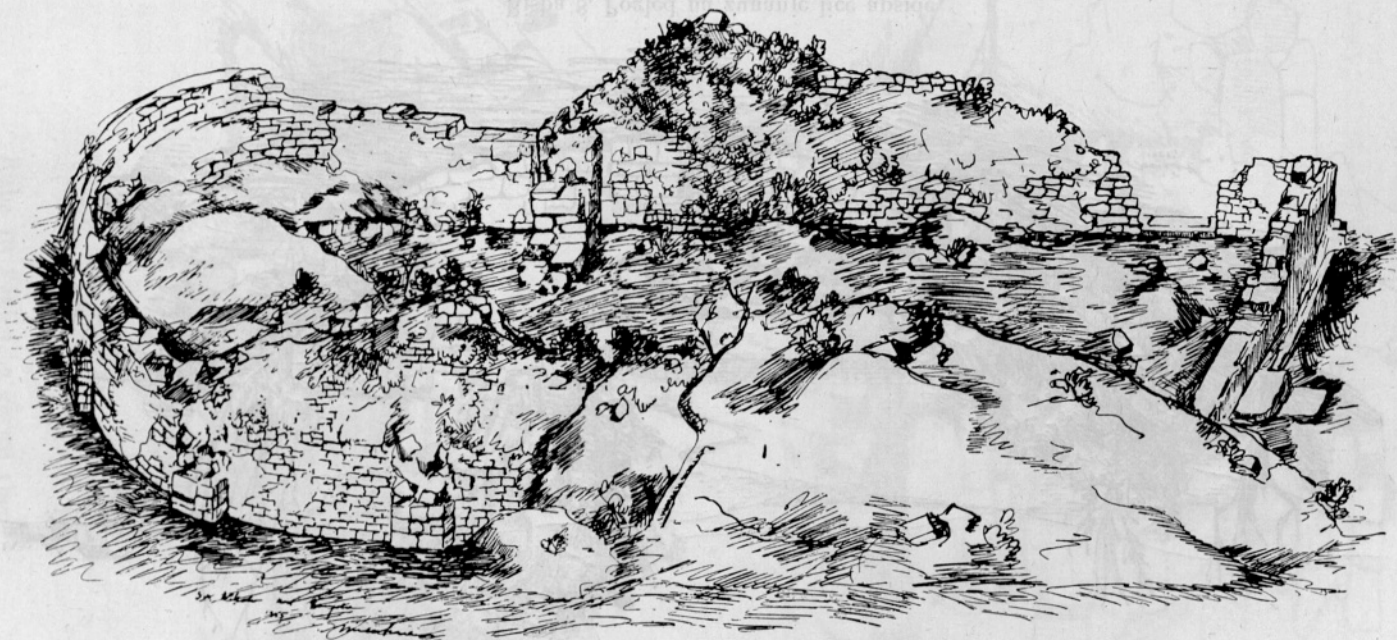
³⁶ P. Toesca, n. d., str. 310.

³⁷ R. Egger, *Der altchristliche Friedhof Manastirine*, Forschungen in Salona, Bd. II, Wien 1926, str. 13, sl. 11.

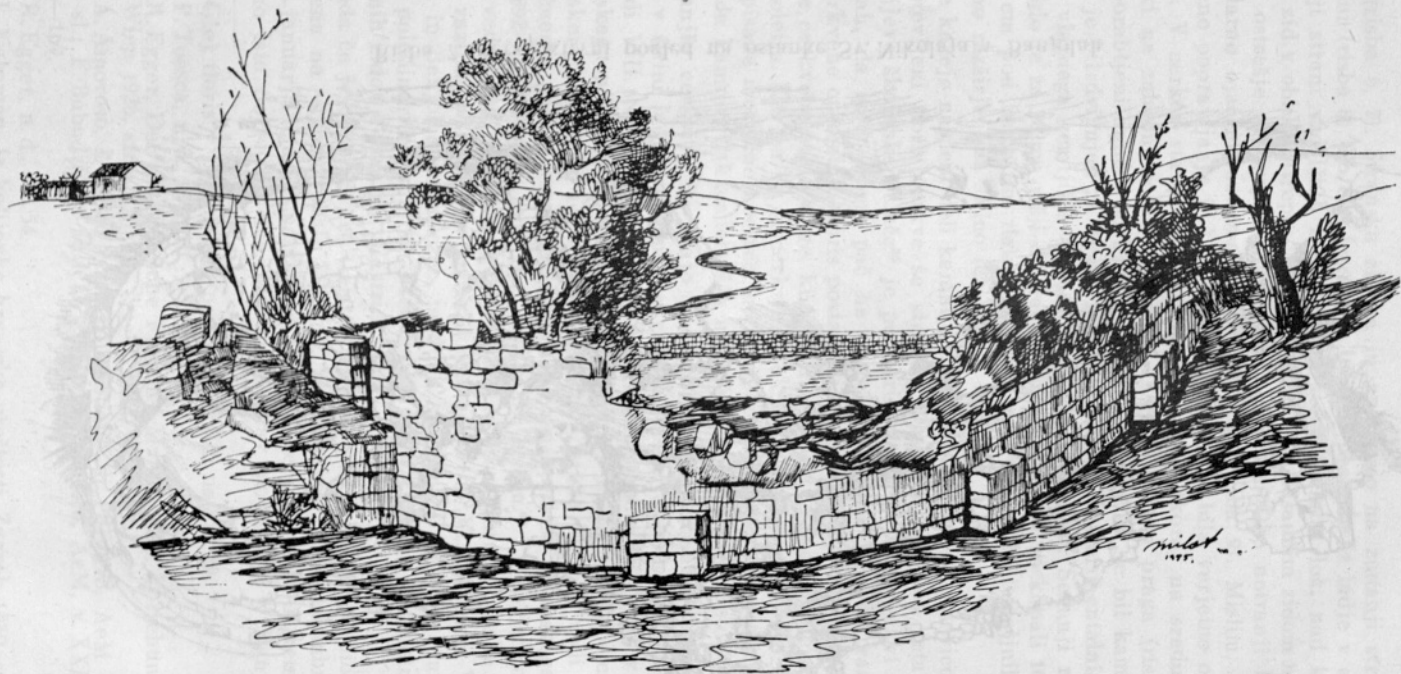
³⁸ A. Amoroso, *L'antico cimitero cristiano di Parenzo*, AeM X, Poreč 1895, str. 504 sl.; F. Babudri, *Le antiche chiese di Parenzo*, AeM, v. XXIX, Poreč 1913, str. 160—167.

³⁹ R. Egger, n. d., str. 54.

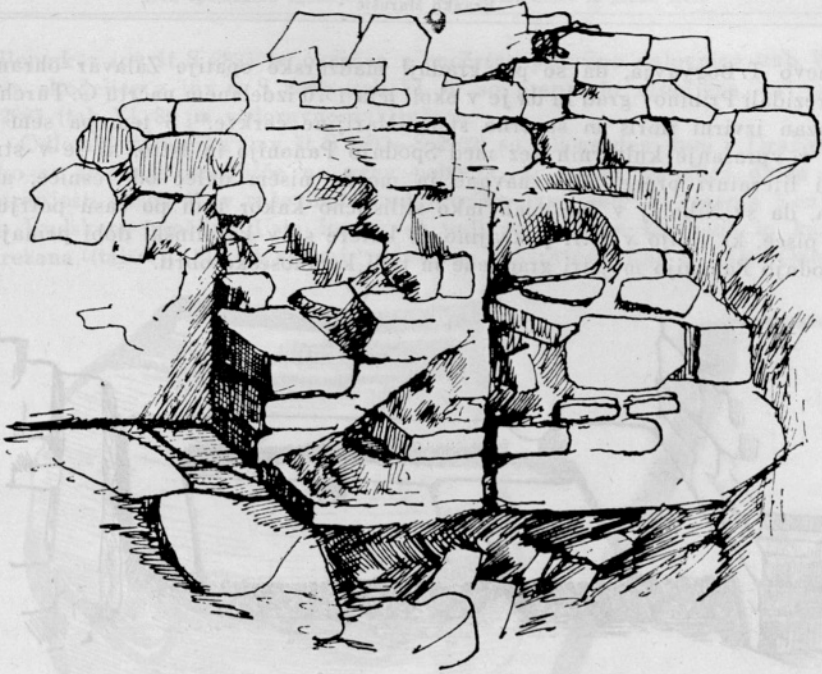
⁴⁰ L. Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb 1950, str. 10. Tab. I, 4.

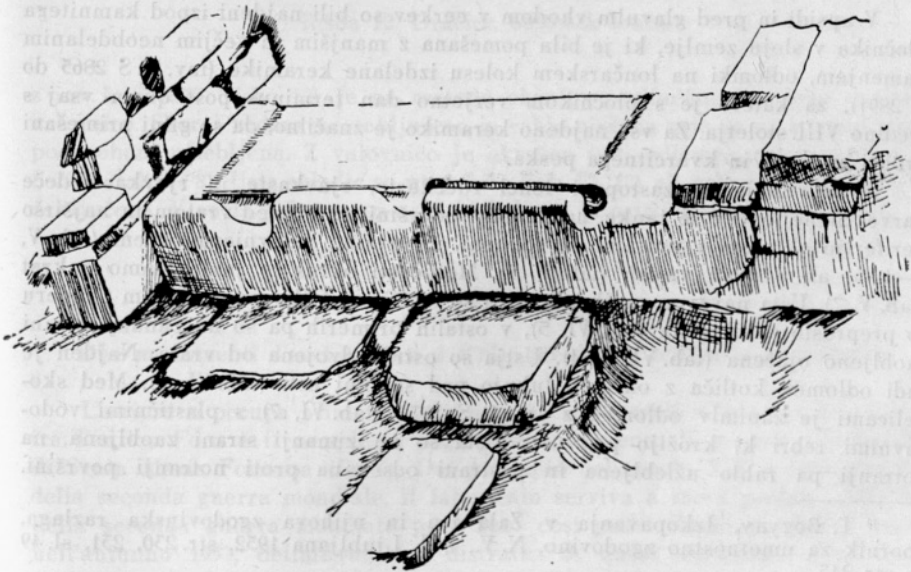
Risba 7. Perspektivni pogled na ostanke Sv. Nikolaja v Banjolah

Risba 8. Pogled na zunanje lice apside

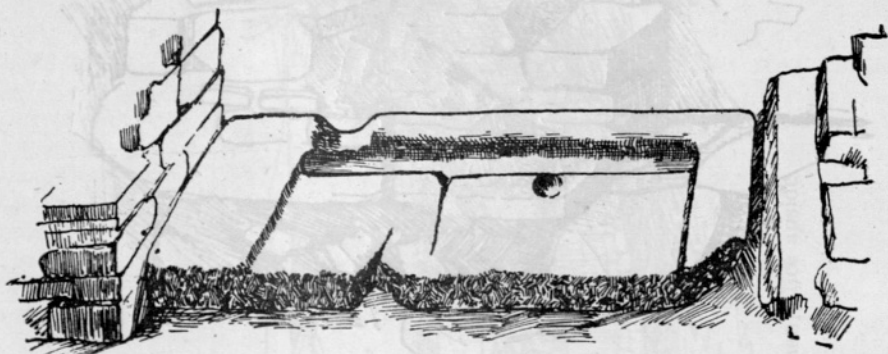

Risba 9

Risba 10. Pogled na glavni vhod

domnevo T. Bogyayja, da so pri gradnji madžarske opatije Zalavár ohranili ali prezidali Pribinov grad in da je v okoli leta 1570 izdelanem načrtu G. Turchka prikazan izvirni tloris in severna stena Marijine cerkve.⁴¹ S tem pa sem že zašel v vprašanje kulturnih vez med Spodnjo Panonijo in Istro, ki je v strokovni literaturi precej obravnavano in morda nisem daleč od resnice, ako trdim, da sv. Nikolaj v Banjolah tako stilistično kakor tudi po času potrjuje tiste pisce, ki vidijo v Istri pokrajino, iz katere so v karolinški dobi prihajali v Spodnjo Panonijo mojstri gradbene in tudi kamnoseške obrti.⁴²

Risba 11. Pogled na stranska vrata

II. Najdbe

V apside in pred glavnim vhodom v cerkev so bili najdeni izpod kamnitega pločnika v sloju zemlje, ki je bila pomešana z manjšim in večjim neobdelanim kamenjem, odlomki na lončarskem kolesu izdelane keramike (inv. št. S 2865 do S 2891), za katero je s pločnikom verjetno dan terminus post quem vsaj s sredino VIII. stoletja. Za vso najdeno keramiko je značilno, da so glini primešani drobcji apnenca in kvarcitinega peska.

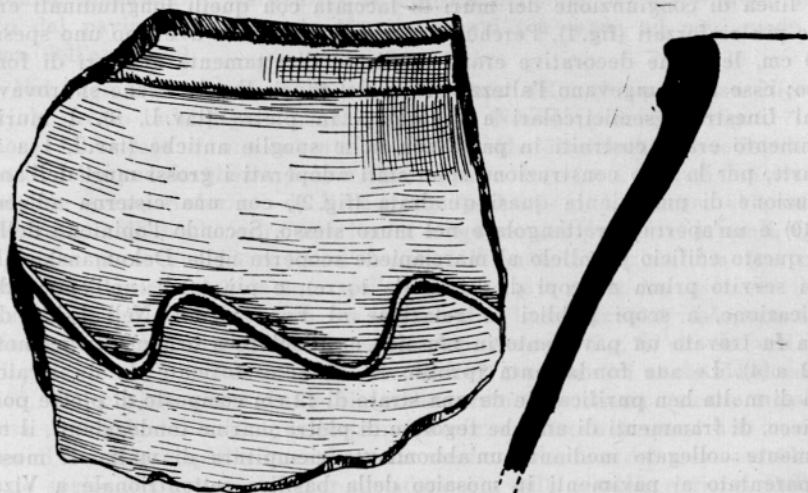
Najštevilneje so zastopani lonci rdečkaste, rjavkaste in rjavkastordeče barve. Stene loncev so tanke, na zunanji površini pa so med vratom in najširšo periferijo okrašeni s pravilno izvedenimi enočrtnimi valovnicami v eni (tab. V, 1—4, 6) ali v dveh vrstah (tab. V, 5). Metličasti okras se javlja samo enkrat (tab. V, 7). Usta navzven zavihanih ustij so različno oblikovana: v enem primeru so preprosto zaključena (tab. VI, 5), v ostalih primerih pa so na zunanji strani zaobljeno ojačena (tab. VI, 1—4). Ustja so ostro odvojena od vrata. Najden je tudi odlomek kotliča z okroglo luknjo pod samimi usti (tab. VI, 9). Med skodelicami je zanimiv odlomek z inv. št. S 2872 (tab. VI, 7) s plastičnimi vodravnimi rebri ki krožijo pod usti. Usta so na zunanji strani zaobljena, na notranji pa rahlo užlebljena in postrani odsekana proti notranji površini.

⁴¹ T. Bogyay, *Izkopavanja v Zalaváru in njihova zgodovinska razlaga*, Zbornik za umetnostno zgodovino, N. V., I. II, Ljubljana 1952, str. 230, 231, sl. 49 na str. 215.

⁴² T. Bogyay, n. d., str. 235; glavna literatura za navedeno vprašanje je podana v istem spisu in v članku L. Karamana, *A propos de l'église de Pribina a Blatnograd-ville de Balaton*, *Archaeologia Iugoslavica* I, Beograd 1954, str. 91 sl.

Odlomek z inv. št. S 2885 je okrašen z enočrtno pravilno valovnico (tab. VI, 8). Usta skodelice z inv. št. S 2867 (tab. VI, 6) so preprosto zaobljena, pri inv. št. S 2885 (tab. VI, 8) pa vodoravno zaključena.

Odlomki keramike (inv. št. S 2892—S 2902) so bili najdeni tudi v Dračicah — tako se imenuje zemljišče na vrhu pobočja, ki se od Kanalića dviga proti notranjosti (risba 4), v ruševinah srednjeveške naselbine⁴³ in starega Konventa (po ljudskem izročilu). Usta loncev so tudi tu navzven zavihana in konično odrezana (tab. VI, 10) ali skoraj vodoravno zaključena (tab. VI, 11). Odlomek

Risba 12. Dračice, odlomek lonca

z inv. št. S 2879 (risba 12) je na ramenu okrašen z ritmično izvedeno enočrtno valovnico. Skoraj vodoravno zaključena in rahlo ojačena usta so na zunanji strani pod robom užlebljena. Z valovnico je okrašen tudi odlomek ostenja z inv. št. S 2898 (tab. V, 8). Usta skledic so preprosto (tab. VI, 12) ali vodoravno (tab. VI, 14) zaključena. V enem primeru so usta odebeljena in ostro oddvojena od stene.

RIASSUNTO

Due monumenti d'architettura dell'alto medioevo nell'Istria meridionale

L'autore si occupa prima della chiesa di San Nicolò a Pula che era situata tra l'antico Foro e il complesso degli edifici conventuali intorno alla basilica di Santa Maria Formosa (fig. 1). Dal principio del secolo XIX e fino alla fine della seconda guerra mondiale, il fabbricato serviva a scopi profani. Alla fine della seconda guerra mondiale però subì così gravi danni da dover essere, nell'autunno 1953, definitivamente distrutto. A quest' occasione e nel corso degli scavi di protezione vennero alla luce, oltre al pavimento di mosaico e ai

⁴³ AeM, v. XXXIX, f. 2, Poreč 1927, str. 341.

frammenti dell'arredamento chiesastico in pietra, anche i muri di fondamento d'una costruzione antica e numerose spoglie antiche.

La chiesa di San Niccolò (fig. 2) era un edificio a una navata con l'abside collegata alla navata nella sua larghezza intera. Dalla parte esteriore, l'abside era di forma pentagonale, mentre nell'interno, nella sua prima fase, era di forma semicircolare che poi, più tardi, venne alquanto prolungata oltre alla metà del circolo. Era costruita esattamente nella direzione ost-ovest. I muri longitudinali erano rinforzati con lisene di uno spessore di 20 m (fig. 6 a 9), mentre i muri sulla linea di congiunzione dei muri di facciata con quelli longitudinali erano anche più rinforzati (fig. 1). Perchè i muri di fondamento avevano uno spessore di 70 cm, le lisene decorative erano applicate direttamente ai muri di fondamento; esse raggiungevano l'altezza stessa dei muri. Fra le lisene si trovavano larghi finestroni semicircolari a transenna in pietra (tav. L, 8). I muri di fondamento erano costruiti in parte con delle spoglie antiche (tav. I, 1 a 5) e in parte, per la loro costruzione sono stati adoperati i grossi muri dell'antica costruzione di una pianta quasi quadrata (fig. 2), con una cisterna adiacente (fig. 10) e un'apertura rettangolare nel muro stesso. Secondo l'opinione dell'autore, questo edificio parallelo al marciapiede scoperto nella Dekumanska ulica, aveva servito prima a scopi di difesa (la torre), e più tardi, nell'epoca della pacificazione, a scopi pubblici in relazione al Foro vicino. Nell'abside della chiesa fu trovato un pavimento in mosaico multicolore a ornamenti geometrici (fig. 2 a 4). Le sue fondamenta (profilo A—B) sono formate da un strato di 10 cm di malta ben purificata e da uno strato di 12 cm composto di pietre posate di sbieco, di frammenti di antiche tegole e di pietre marine tondeggianti, il tutto fortemente collegato mediante un'abbondante riempitura di malta. Il mosaico è apparentato ai pavimenti in mosaico della basilica settentrionale a Vizače-Nesactium, della basilica funeraria di Santa Felicitas a Pula (fig. 5), della basilica preeufrasiaca a Poreč e soprattutto a quello della basilica cattedrale a Pula. L'autore lo colloca alla fine della linea evolutiva dei mosaici a disegni geometrici dei quali il motivo ornamentale fondamentale fu il cerchio. Se i disegni dei mosaici a Vizače-Nesactium, a Santa Felicitas e nella basilica preeufrasiaca appartengono ancora al tipo dei disegni geometrici che quasi meccanicamente ripetono i disegni dei palazzi antichi del secolo I, II e III, secondo l'opinione dell'autore invece gli influssi e i modelli per il pavimento in mosaico a San Niccolò e nella basilica cattedrale a Pula vanno cercati nell'arte del Prossimo Oriente che, soprattutto nel secolo VI, ispirò con questi stessi disegni la decorazione dei tramezzi di pietra e i sarcofagi a Ravenna e nella Francia Meridionale.

Al di sotto delle fondamenta del mosaico, c'era l'argine III che aveva uno spessore di 46 cm (profili A—B e C—D) con minuto materiale archeologico appartenente all'antichità, all'antichità avanzata e all'alto medioevo (tav. II, 1 a 15, tav. III, 1 a 7). Lo spazio di tempo che corre fra il primo e il secondo livello dell'abside non è poi tanto grande. Il tramezzo murato (fig. 3) che separava l'abside dalla navata destinata ai fedeli, era organicamente congiunto con i muri longitudinali, mentre la rotonda base murata è costruita nella stessa tecnica dello strato inferiore della base del mosaico.

Anche il muro meridionale-orientale dell'antica costruzione è adoperato per il livello primitivo (fig. 3). Fra il livello primitivo dell'abside e il pavimento antico in malta, c'è l'argine II di uno spessore di 100 cm (profilo A—B) con

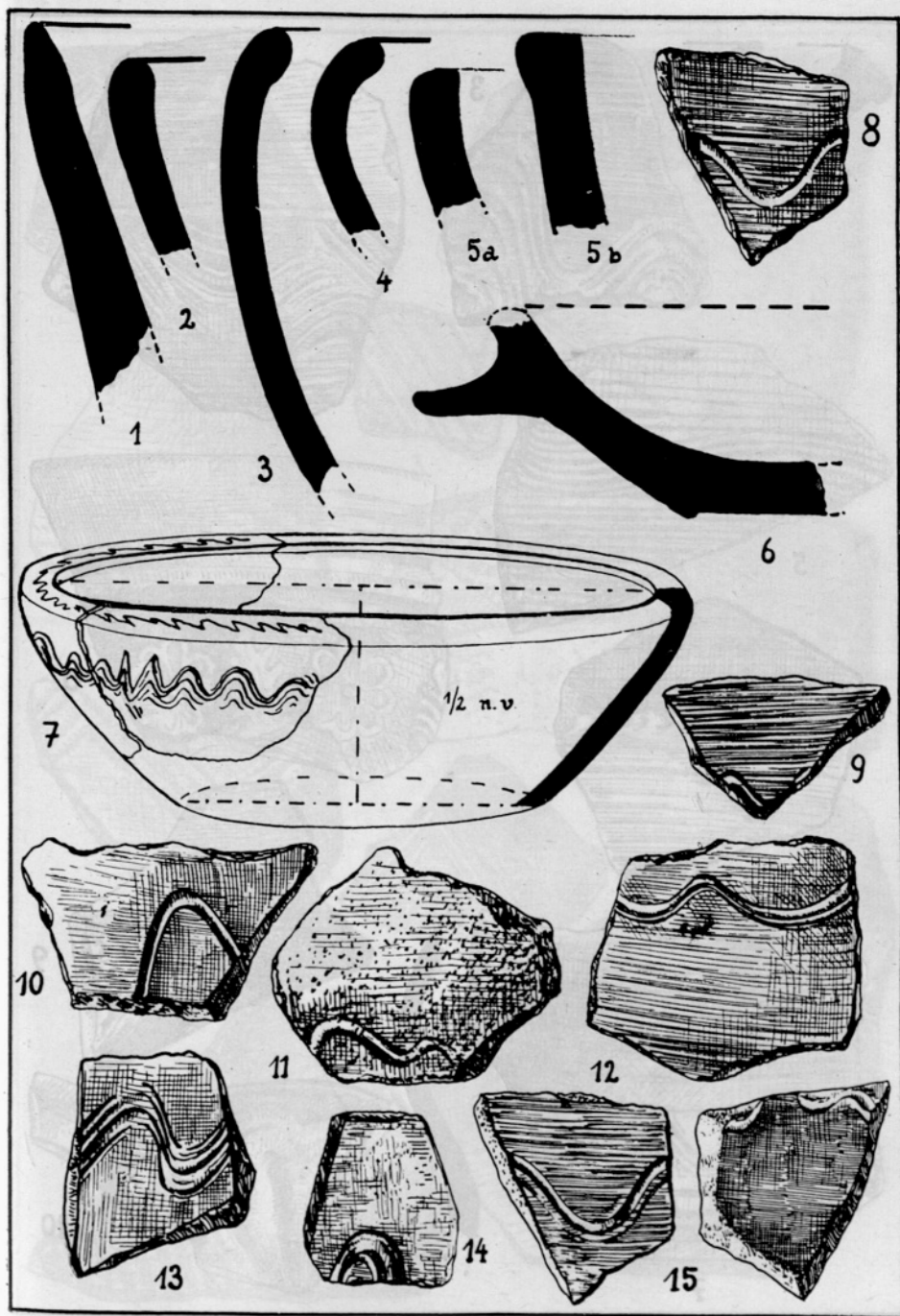
minuto materiale archeologico preistorico (tav. IV), come anche quello dell'antichità (tav. III, 8 a 10) e dell'antichità avanzata. Quando il livello dell'abside fu sollevato, fu costruito anche il tramezzo nuovo composto di colonne (tav. I, 6) e di plutei di pietra (tav. I, 7).

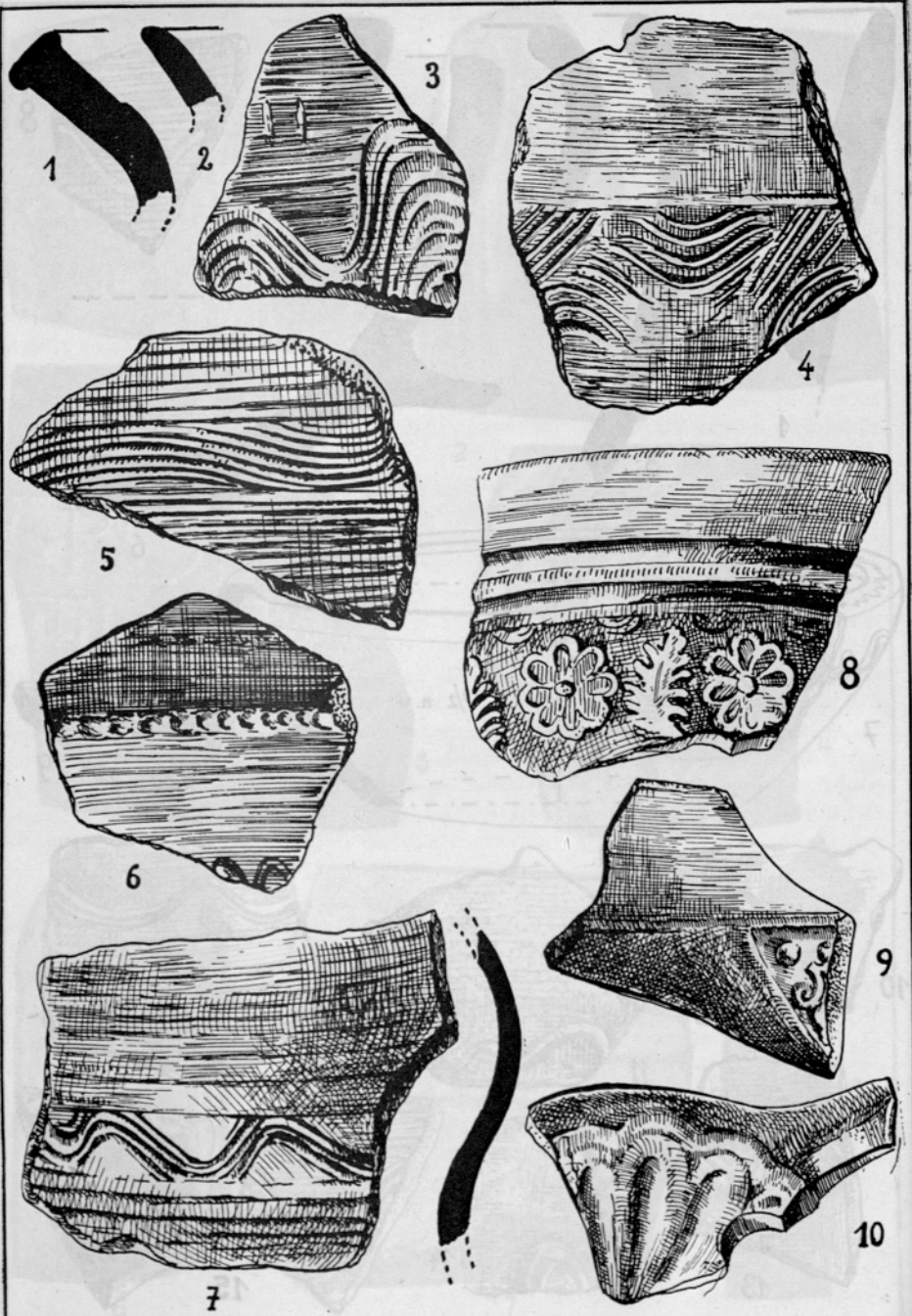
Perchè la chiesa di San Niccolò, evidentemente costruita sotto l'influsso delle basiliche di Ravenna, corrisponde, secondo la pianta e la transenna delle finestre, alla basilica di Santa Maria Formosa, l'autore colloca il primo periodo di sua costruzione, nell'epoca della vivace attività edile, quando l'arcivescovo di Ravenna, Massimiano, costruisce la basilica di Santa Maria Formosa. Il mosaico del pavimento fu posato alcuni decenni più tardi, ad ogni modo però prima dell'anno 600.

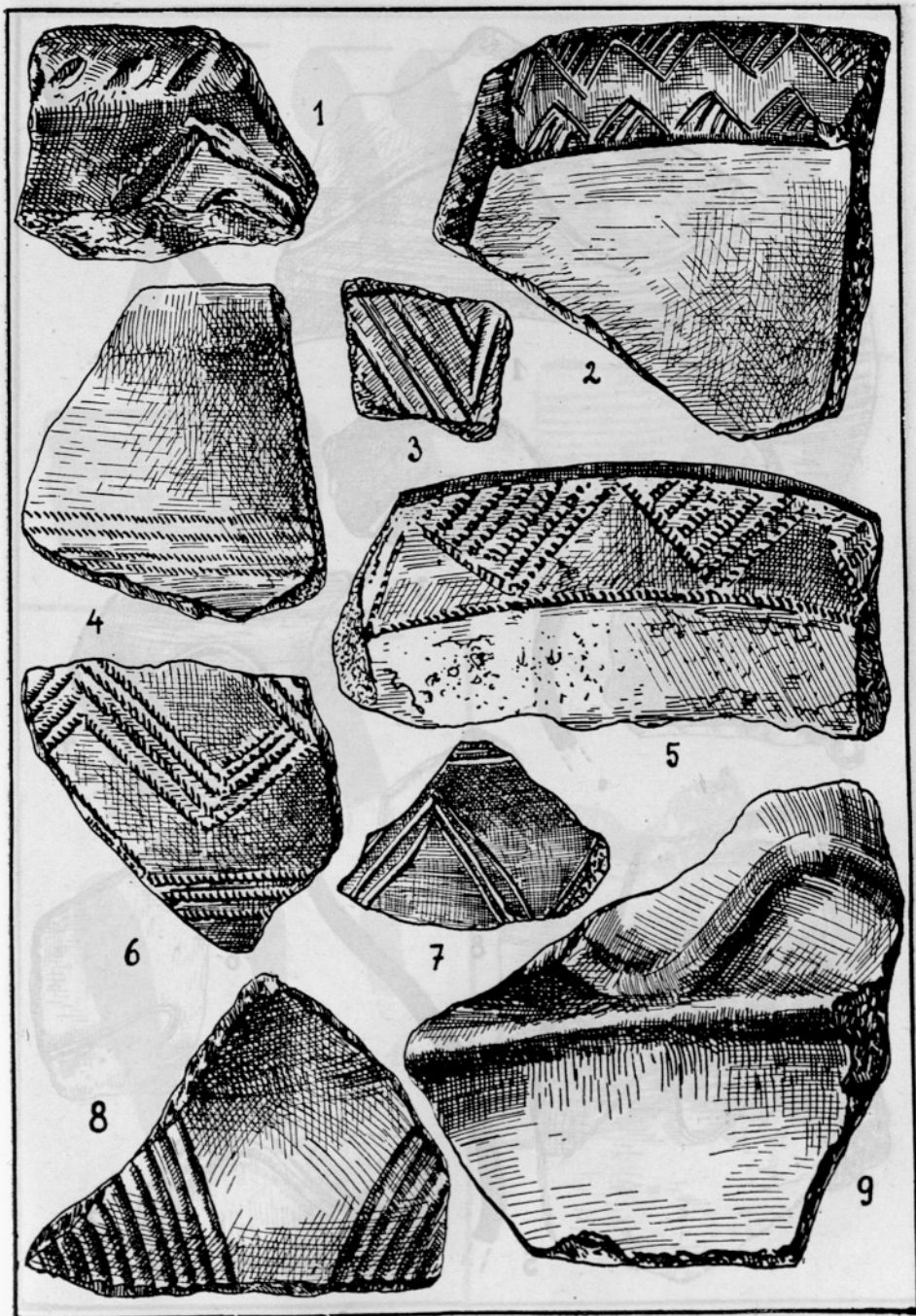
Nel seguito dell'articolo, l'autore si occupa della chiesa di San Niccolò a Banjole presso Pula (fig. 4). La chiesa di San Niccolò a Banjole (fig. 6, 7) è un minore fabbricato a una navata con un'abside semicircolare collegata alla navata nella sua larghezza intera. Dalla parte esteriore, i muri longitudinali e l'abside erano rinforzati di lisene (fig. 8). Anche dell'interno, al passaggio dalla navata all'abside, c'era una lisena a ognuno dei due muri laterali. Queste due lisene portavano l'arco trionfale, sopra il quale era costruita una parete trasversale; questa parete con quella della facciata anteriore sosteneva il tetto a due spioventi con travatura aperta. Le due lisene furono rinforzate secondariamente quella settentrionale persino doppiamente (fig. 9), ciò che testimonia degli interventi di ristorazione nel secolo XVI, conoscitici anche da documenti scritti. È probabile che l'abside sia stata sormontata da una mezza cupola. La chiesa aveva due entrate: quella principale che si trovava quasi nel mezzo del muro di facciata, e quella laterale, nella metà occidentale del muro meridionale. Per le soglie dei due portali furono adoperate delle spoglie antiche. Dell'arredamento chiesastico in pietra sono stati trovati due frammenti di due colonnette rotonde, un acroterio in forma di pigna a base quadrata (fig. 15) e due capitelli perfettamente uguali (fig. 5) che non rassomigliano affatto ad alcun esemplare dei numerosi capitelli dell'alto medio evo trovati in Istria. Essenzialmente, questi due capitelli possono essere classificati fra i cosiddetti capitelli cubici prelobardi appartenenti al periodo che va dalla fine del secolo VII alla metà del secolo VIII. Nelle rovine della chiesa furono trovati i seguenti monumenti antichi: il torso di una statua d'uomo panneggiata, una testa d'uomo d'esecuzione rustica e una parte dell'architrave con il fregio (fig. 12). Nell'abside e davanti all'entrata principale furono trovati, sotto il pavimento in pietra, frammenti di ceramica (tav. V, 1 a 7, tav. VI, 1 a 9), per la quale il marciapiede ci permette di stabilire il terminus post quem con la metà del secolo VIII. Della ceramica apparentata (tav. VI, 10 a 14, fig. 12) fu trovata anche nelle rovine della colonia medievale in cima alla collina al piede della quale è situata la chiesa.

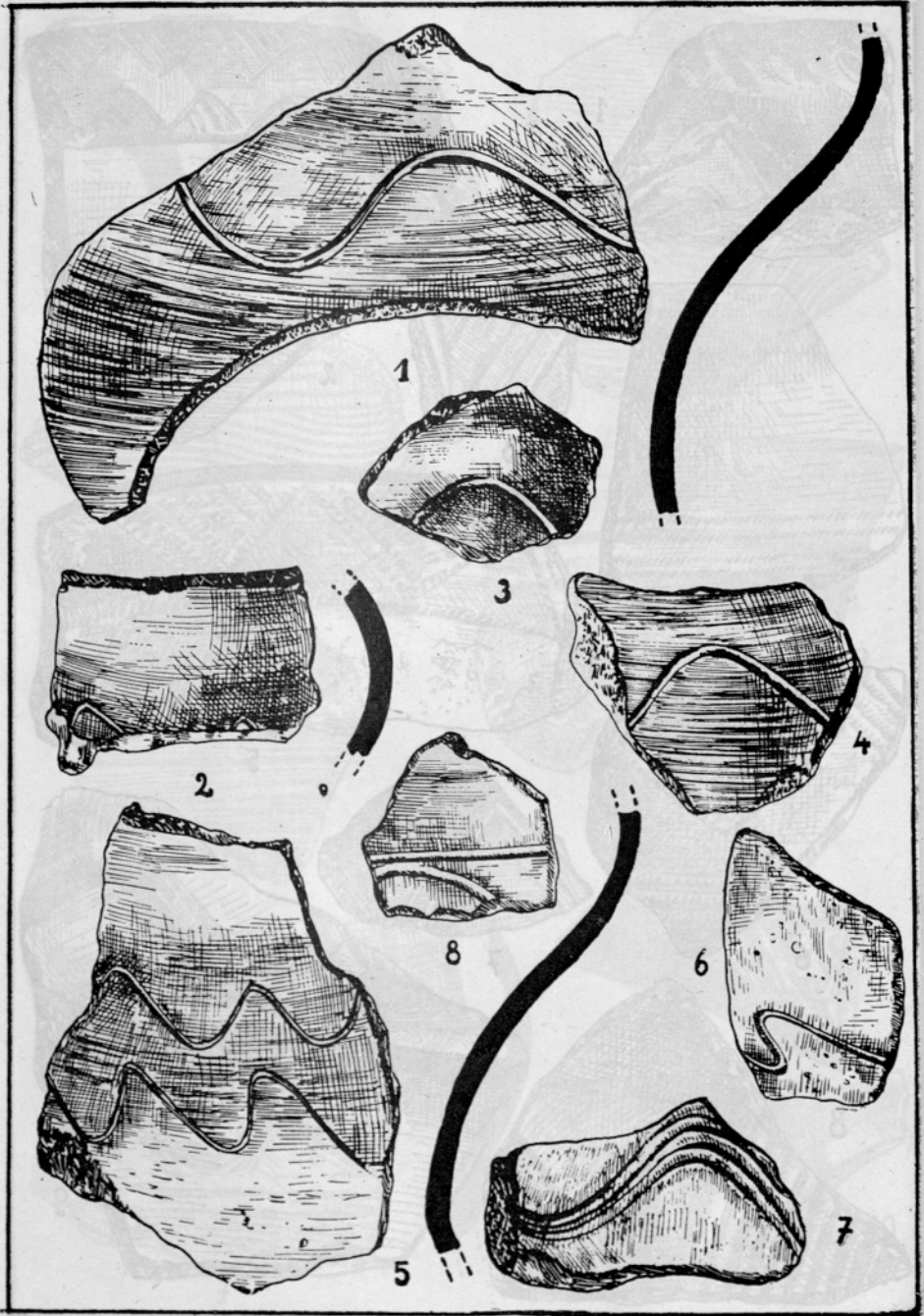
Alla fine dell'articolo, l'autore classifica la chiesa di San Niccolò come appartenente alle costruzioni dell'architettura ecclesiastica primitiva in Istria, costruite dal principio del secolo VII fino alla metà del secolo VIII. Vi fu indotto dal pavimento in pietra, invece in mosaico, e dalla pianta che rassomiglia alla navata destra del palazzo episcopale di Eufrazio, costruita circa l'anno 550. In quanto alla sua genesi, la pianta è collegata alle cappelle funerarie dei primi secoli del cristianesimo (Solin, cimitero a Manastirine, cappella XI; Poreč, cimitero paleocristiano a Cimareo, cappelle I a V) e, attraverso queste, all'antica architettura pagana.

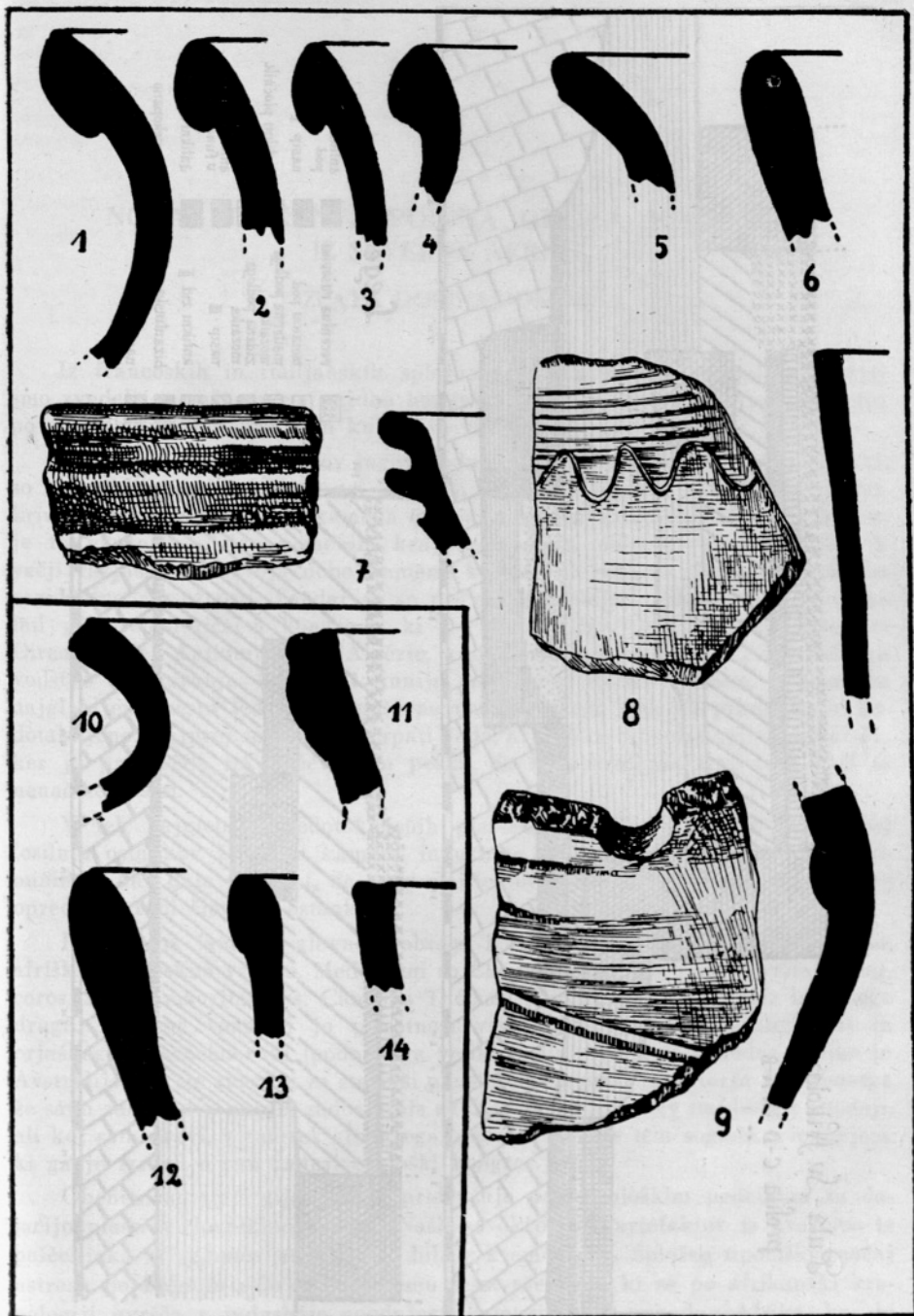

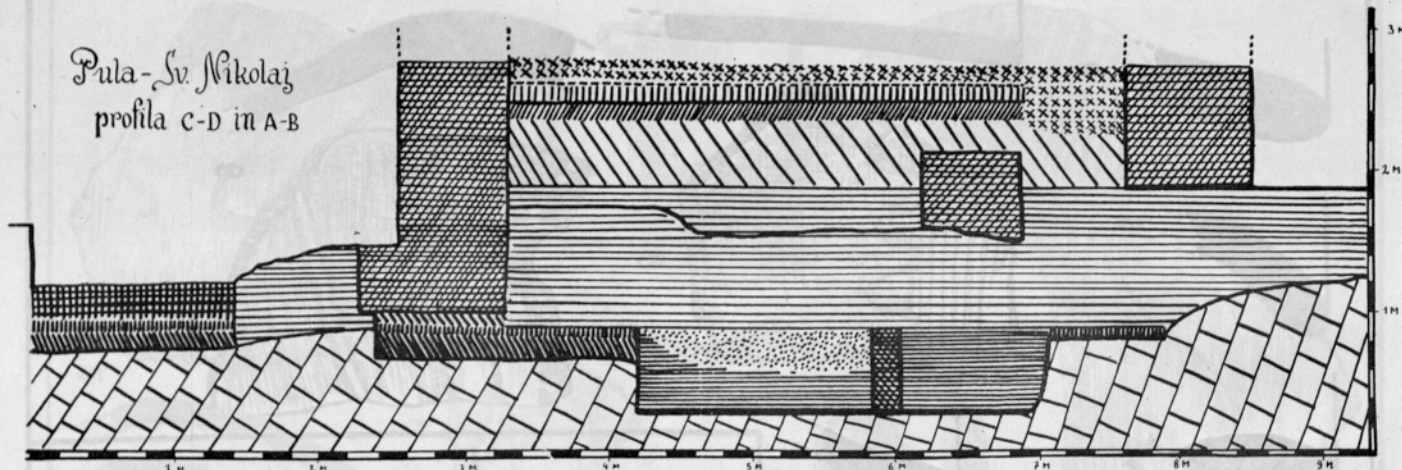

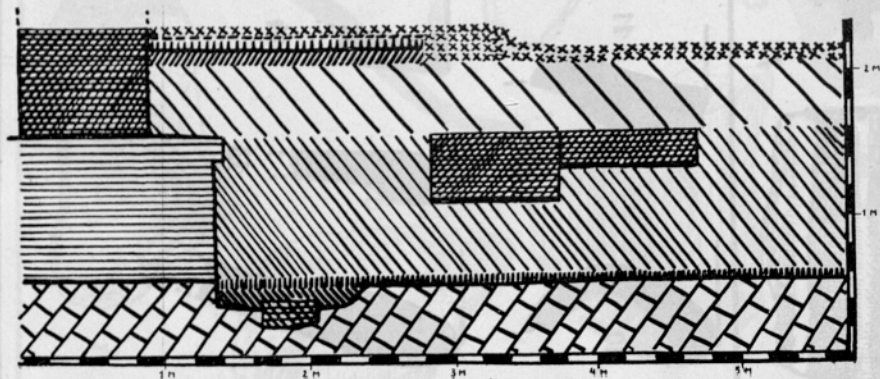

Pula - Sv. Nikolaj
profil a-c in a-b

174

Legenda

	recentna ruševina		antikni malterni pod
	mozaični pod		nasip I
	malterni podloga		antikni pločnik
	mozaika		apno
	zidana podloga		antikni zid II v fundametu
	mozaika		antikni zid I
	nasip III		antikni zid II
	antikni zid II		bizantijska cerkev
	bizantijska cerkev		nasip II
	nasip II		neprekopano